

O ZAČETKIH SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA USTVARJANJA PRI BENEŠKIH SLOVENCIH

BRANKO MARUŠIČ
branko.marusic@guest.arnes.si

Izvleček: Prispevek obravnava katekizma, ki sta ju priredila in objavila Jožef Podreka (Podrieika) leta 1851 in Peter Podreka leta 1869. Priimek Podreka in zelo si podobna naslova obeh knjižic sta bila v literaturi razlog za mnoge napačne trditve in razlage. Nanje članek opozarja in ugotavlja tudi, da so bili začetniki slovenske književnosti Beneških Slovencev sovrstniki in duhovniki Peter Podreka (1822–1889), Jožef Podreka (1822–1886) in Ivan Obala (1824–1898).

Ključne besede: katekizem, Podreka, Beneška Slovenija, književnost

V svoji pred stodvajsetimi leti (maj 1900) izdani monografiji o Beneški Sloveniji je Simon Rutar v zadnjem poglavju omenil tudi književno ustvarjanje, saj se »ponaša tako mali narodič tudi z imenitnimi možmi, ki uživajo širšo slavo«, in naštel med njimi Jožefa Kvarina iz Gorenjega Barnasa, zdravnika cesarja Jožefa II., in Urbana Melinka, stotnika telesne straže istega cesarja. Veliko pozornost je Rutar namenil filozofu Jakobu Stelinu (1688–1770), rojaku iz Gorenjega Tarbilja, profesorju Univerze v Padovi. Matematik Anton Podreka (1804–1870) iz Špetra je v skrbi za družbeni vzpon svojih rojakov sestavil čitanko v slovenskem in italijanskem jeziku z italofilskimi vzgibi; ni je uspel objaviti. Matematik je bil tudi Ivan Klodič (Clodig; 1828–1898), rojen pri Hlodičih, avtor publikacije *Pro Slavija*.

Vsi navedeni, kot ugotavlja Rutar, niso ničesar napisali v slovenščini in tako je na prvo mesto med tistimi, ki so ustvarjali v slovenskem jeziku, uvrstil duhovnika Petra Podreko (1822–1889), špetskega rojaka. Pomotoma ga je zamenjal za Jožefa Podreko (1822–1886), ki pa se je kot avtor v knjigi *Katekizem ali kristianski nauk v vprašanjih in odgovorih zložen zlasti iz nauka gosp. Mihela Casati mondovi-*

skiga škofa od duh. Jožefa Podrieika za slovenske šole podpisal kot Podrieika. Ta zamenjava se je primerila tudi Pavlu Plesničarju v njegovem bibliografskem pregledu primorskega tiska do konca leta 1918¹ in drugim.²

Jožef Podreka, duhovnik in rojak iz Podutane (Št. Lenart), se je verjetno šolal v Gorici, kjer se je na bogoslovju srečal s sošolci, ki so bili Slovenci, Italijani in istrski Hrvatje. Bil je čas, ko je med narodi Evrope in tako tudi med goriškimi bogoslovci že tlela narodnoprubudna misel. Goriški nadškof Franc Ksaverij

¹ *Narod naš dokaze brani*. Ljubljana 1940, str. 13 (58a). Plesničar navaja, da je *Mali katekizem za prve šole* priredil Peter Podreka. Natisnil ga je G. B. Seitz v Gorici leta 1851. Istega leta je tiskar Liberal Vendrame v Vidmu natisnil v formatu šestnajstinke in na 32 straneh *Abecednik za šole na kmetih*. Sestavljalec bibliografije ni navedel avtorja te objave niti ne njenega hranilišča. Sledeč Plesničarju je podatek o tem abecedniku, potem ko ni našla hranilišča izvirnika, vnesla Andreina Jejčič v bibliografijo *Slovenska tiskana beseda v tiskarnah na Primorskem 1607–1918* (Nova Gorica, Goriška knjižnica, 1989, str. 9; 66). Abecednik se tudi ne navaja v Valentinielli jevi *Bibliografia del Friuli* (Venezia 1861).

² Tudi Riccardu Ruttarju v spremni besedi v knjigi Petra Podreke in Alojza Klinjona *Adobtljivi poslušavci! Devori ascoltatori!* (Čedad, Združenje Don Antonio Bianchini, 2002, str. X–XIX).

Luschin je Podreko v duhovnika posvetil 19. septembra 1846. Bil je večšč slovenskega jezika, da je lahko pripravil katekizem, ki pa ni bil namenjen šolarjem v videmski nadškofiji,³ pač pa le šolarjem v Avstrijskem Primorju, kar kaže njegova uvodna beseda in naslov knjižice, da je namenjena »za slovenske šole«. Teh pa takrat v Beneški Sloveniji, ki je v okviru lombardsko-beneškega kraljestva sodila v avstrijsko monarhijo, ni bilo. Po svojem izvoru gre za enega od učbenikov, ki so sodili v načrt prenove šolstva na Primorskem, v delovanje, ki ga je vodil še pred marčno revolucijo leta 1848 tržaški guverner grof Franz Stadion. Pri tem delovanju je kot sestavljalec in pisec učbenikov sodeloval Štefan Kociančič, od novembra 1846 dalje semeniški profesor v Gorici. Morda je prav on svojega študenta Jožefa Podreko (Podrieko) nagovoril k pisanju katekizma, prevedenega in predelanega po kompendiju krščanske doktrine, ki ga je spisal Michele Casati, škof v piemontskem mestu Mondovi. Podreka je izdajo posvetil Antonu Ukmarju (1805–1897), župniku na Ligu (Marijino Celje, Maricel), med domačini zelo priljubljenemu Parantoniju (Pre Anton).⁴ V »lepi slovenščini«⁵ napisani katekizem je pripravil še kot duhovnik videmske nadškofije in morda je pomislil, da bi mu knjižica (4. aprila 1851 jo je potrdil nadškof Luschin) lahko pomagala pri dušnopastirskem delu v Beneški Sloveniji. Začel je sicer kot duhovnik v kraju Kodermaci (fara Prapotno).⁶ Službovanje v rodnih krajih je prekinil, ko je leta 1854 iz videmske nadškofije prestopil v goriško. Verski list *Zgodnja danica* je ta prestop označil: »Tega verliga gospoda in gorečiga Slo-

venca smemo toraj sedaj med svoje šteti.«⁷ Božo Zuanella, doslej najbolj temeljit pisec biografije Jožefa Podreke, ni navedel razlogov za tako odločitev in tudi ni ugotovil, kje je bilo njegovo prvo službeno mesto: »Ugibati se sme, da kje blizu Gorice⁸ ... Drugo službeno mesto ali bolje prvo znano kaplansko službo je Podreka dobil v Ročinju...«.⁹ Junija 1855 je dal natisniti v italijanščini napisani sonet, ki ga je posvetil novemu goriškemu nadškofu Andreju Gollmayrju; podpisal se je kot Giuseppe Podrecca. Iz Ročinja je Podreko službena pot leta 1855 vodila v Breginj, kjer je ostal do leta 1877, ko se je preselil Ajello del Friuli. Umrl je kot župnik in dekan v Trziču (Monfalcone) 12. maja 1886.

Lahko le ugibamo, da je bil Podreka razočaran, ker katekizma, ki ga je poslal v Benetke »viši deželni oblasti«, da ga potrdi kot učno knjigo med Beneškimi Slovenci, ni bil potrjen.¹⁰ V Rutarjevi knjigi je zapisana trditev, da Podrekovega katekizma, prirejenega po Casatiju, očitno videmski nadškofijski ordinariat ni potrdil, ker je bil napisan v knjižni slovenščini.¹¹ Zapisana pa je bila tudi ugotovitev, da je knjiga vsebovala veroučne nenatančnosti in tudi, da ni bila dokončana.¹² Zanimanje, zakaj Podrekov katekizem ni smel v javno rabo, je Boža Zuanello privedlo do uporabe arhivskih virov. Ugotovil je, da so duhovniki iz Nadiških dolin prosili šolsko oblast v Špetru, da bi dovolila rabo katekizma v osnovnih šolah špeterskega okraja. Šolska oblast je nato prosila za mnenje nadškofijsko kurijo v Vidmu, ki se je obrnila do čedajskega kanonika Micheleja Podrecca, ta pa zaradi zdravstvenih težav ni mo-

⁷ *Zgodnja danica*, 4. 4. 1854, št. 18, str. 80.

⁸ Zaradi morebitne zamenjave je treba opozoriti, da je bil župnik v Solkanu med letoma 1864–1882 Franc Ksaver Podreka, rojak iz Volč.

⁹ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 1. Gorica 1986–1989, str. 37.

¹⁰ *Šolski prijatelj*, 28. 9. 1852, št. 40, str. 319–320; *Slovenska bčela*, 7. 10. 1852, št. 41, str. 336.

¹¹ Simon Rutar, n.d., str. 175.

¹² Giorgio Banchig, *Benečija. Ko se mala in velika zgodovina srečata*. Čedad, Most na Soči, 2013, str. 229.

³ Giorgio Banchig je zapisal, da gre za prvi katekizem Beneških Slovencev (*Dom*, 15. 3. 2012, št. 5, str. 4).

⁴ *Primorski slovenski biografski leksikon*, 4. Gorica 1990–1994, str. 111; Helena Vuk-Gapčeva, *Markiči in Markčarji*, Kanal ob Soči, samozaložba 2014, str. 38.

⁵ *Zgodnja danica*, 4. 4. 1854, št. 18, str. 80.

⁶ Štefan Kociančič, *Od Benečanskih Slovencev*, priloga k članku *Odgovori na vprašanja društva na povjestnicu jugoslavensku*. V: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 3/1854, str. 307.

gel opraviti cenzorske naloge, zato sta nalogo oktobra 1852 prevzela Giuseppe Zaican, rojak iz Barnasa, in Valentino Bledig, rojak iz Utane. Prvi je obravnaval jezikovno plat in ugotovil rabo besed, ki niso sodile v domači šentlenartski govor. Drugemu cenzorju Valentino Bledighu pa niso bile po godu verske vsebine. Na podlagi teh ugotovitev in ugotovitev drugih duhovnikov je kurija šele 18. avgusta 1854 šolski oblasti v Špetru sporočila, da Podrekova knjiga ne more biti sprejeta kot učbenik. Še pred tem je v pismu nadškofijski kuriji Nicolò Tiossi iz Špetra sporočal, da bi mogla imeti raba Podrekovega katekizma politične posledice, ker bi lahko služila krejitvi duha slovanske narodnosti in širitvi panslavizma.¹³

Sicer so se duhovniki pri verouku in bogoslužju posluževali raznih priročnikov v rokopisu, podedovanih od prednikov, ali pa so jih sami sestavili. O tem je pisal Angel Cracina v knjižici *Consumanze religiose di nostra gente* (Sveti Lenart/San Leonardo 1965) in omenil tak rokopis iz leta 1743, ki ga je prepisal župnik v Svetem Lenartu/Podutani Mihael Podrecca.¹⁴ Ohranile so se tudi rokopisne in v »slovenskem narečju Nadiških dolin napisane pridige Petra Podreke in Alojza Klinjon«.¹⁵

V Beneški Sloveniji je bila raba slovenskega jezika v javnosti omejena in to podobo prikaže tudi dopis »Iz slovenskega na Laškem« leta 1852 v celovski *Slovenski bčeli*: »Kakor je znano, živi nas Slovencev okoli 20.000 na Laškem v Videmskem okraju (Delegation Udine). Mi Slaveni na Laškem smo odsekani udje ma-

tere Slave, ino nič ne vemo, kako napredovajo bratje Slavjani. Pri nas ni nobenega časopisa slavenskega zunaj 'Zgodnja danica', na katero sem sam jaz naročen. Pervo polovico leta 1851 sem bil naročnik 'Novic' zdej nimam še tih, ker časopis 'Novice' ni dovoljen od Gosposke prihajati na Laško. Odkar je začel izhajati časopis 'Slovenija' ino poslet 'Ljublanski Časnik' sem bil vedno njun naročnik, ker pa sim vidil, da listi pogostoma so se mi zgubljali na pošti, sem prostovoljno odstopil. Ni čuda tedaj, da je huda zima v naših snežnikih od slavjanskih dogodb, ker ni med nami še enega časopisa slovenskega. Pri nas je vse le po laškem, vradno narečje je laško, v šolah vse po laško, časopisi so laški, nimar se pečamo le z Lahi, ni je lučice slavjanske, da bi nam razsvetlila žalostne temote! Kaj storiti? Kaj početi? Zdaj 4 leta še slavenske molitvene buke so bile po deželi redke kakor bele muhe; od treh let sam sem jaz raztrosil za 300 gold. slavenskih molitvenih bukev po dežel. Oh! Kako zdej zvesto berejo jih naše mladice ino fantini! Kako milo jim v serce sega svoje narečje. Po vseh srenjah naše okolice zdej se učijo slovensko. Pa vse to bo nič, ako naše šole po deželi ne bodo laško-slavenske šole, kar ne moremo zadobiti.«¹⁶ Zelo verjetno je bil avtor dopisa Peter Podreka, kar je mogoče sklepati, ker je bil naročen na časnik *Slovenija*, v katerem je Ivan Obala (1824–1898), rojak iz Gornjega Marsina objavil članek *Nekaj od benečanskih Slavjanov*.¹⁷ V tem prvem časopisnem članku kakega Beneškega Slovenca je Obala objavil na prvem mestu pismo, ki mu ga je Peter Podreka, takrat duhovnik v Špetru, poslal najverjetneje v Gorico, kjer je Obala zaključeval študij bogoslovja. Poleg ugotovitev o stanju slovenskega jezika v Beneški Sloveniji je Podreka tudi sporočal, da piše pesmi v »stargani obleki oblečene«. V besedilo pisma je Podreka vključil tudi svojo poezijo:

¹³ Catechismo sloveno: SI o NO?! (dostop: <http://www.lintver.it/storia-vicendestoriche.catechisoslo.html>). Časovna razlika (od ok. 1851 do 1854) kaže, da so cenzuro opravljali med že natisnjanim katekizmom Jožefa Podreke in katekizmom, katerega rokopis in cenzuro je omenil, Andrej Einspieler v *Šolskem prijatlu* (glej op. 19), ki njegovega avtorja ni navedel.

¹⁴ Katekizmi Beneških Slovencev. V: *Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto 1966*, str. 50–55.

¹⁵ Andohtljivi poslušavci! Devoti ascoltatori! Pridige v slovenskem narečju Nadiških dolin 1850–1930. Čedad, Združenje don Eugenio Blanchini, 2002, 527 strani.

¹⁶ *Slovenska bčela*, 26. 2. 1852, št. 9, str. 71–72.

¹⁷ *Slovenija*, 15. 5. 1849, št. 39, str. 156 in 18. 5. 1839, št. 40, str. 160.

*Prebivam na Laškim
Sim rojen Taljan
Izviram z Slavjanstva –
Bom vedno Slavjan.
Oh! drago slavjanstvo ...
Predragi moj dom!
Dokler bom na svetu
Jaz ljubil te bom.*

Članek je nadaljeval Obala s prikazom razmer pri »benečanskih Slavjanih«. Ivan Obala pa ni bil le prvi Beneški Slovenec, ki je časopisno poročilo napisal in objavil v slovenščini, bil je tudi prvi slovenski Benečan, ki je svoje literarne prispevke pošiljal v objavo slovenskemu periodičnemu tisku. Prozne in pesniške prispevke je v letih 1849–1850 objavil v mladinskem glasilu *Vedež*, ki je izhajalo v Ljubljani. Duhovniško službo je začel opravljati v Istri, kjer pa je zaradi službenih dolžnosti prenehal z literarnim ustvarjanjem in se k temu ni več povrnil. Služboval je na Koroškem, kjer je umrl v Št. Vidu ob Glini. »Obala je bil je eden prvih beneških pesnikov in pisateljev,« je ugotavljal Božo Zuanella.¹⁸

Sredi 19. stoletja so se skoraj istočasno v javnosti pojavili trije beneškoslovenski duhovniki, in sicer Peter Podreka, Jožef Podreka in Ivan Obala. Ti so bili pravi začetniki beneškoslovenskega književnega ustvarjanja. Morda je kateri izmed njih tudi sodeloval pri nastajanju članka, ki ga je Andrej Einspieler, koroški narodni buditelj, objavil v *Šolskem prijatelju*.¹⁹ V članku je zapisana tudi ugotovitev: »*Ko so se pa leta 1848 vsi narodi predramili, so tudi naši sosedni Slovenci na Benečanskem se gibati jeli, ter pokazali, da niso še popolnoma poitalijančeni, in da je še nekaj slovenskega duha v njih. In kakor hudobne talijanomane ne za druge zapreke, tudi ne za očitne nevarnosti, kadar so za dušni blagor svojih predragih rojakov neutrudno in mar-*

livo poslovali. Neki prijatelj mi je sam pravil, da je bil zavoljo svoje vnētosti za slovenščino in torej za cesarja več kot enkrat v smertni nevarnosti, 'In vendar', pravi, 'si nisem prav nič dal prestrašiti, da si ravno so večkrat s puškami name merili, da sim mislil, da bo zdaj po meni'«. Einspieler je še omenil katekizem, ki ga je leta 1851 v Gorici izdal Jožef Podreka. Pisal je tudi, »da mi je letas drug prijatelj iz Benečanskega povedal, da je nekdo tam velik katekizem slovenski spisal, da bi se v ondašne šole vpeljal, toda v benečanskem podnarečju«. Rokopis naj bi se tiskal v Vidmu, a ga je še pred tem pregledoval v Čedadu korar slovenskega rodu. Omenil je še pobudo nekega drugega duhovnika, ki naj bi v Benetkah »na svitlo dal Slovinski abece popolnoma v beneškem podnarečju«. Ta isti duhovnik pa sestavlja tudi slovensko slovnico za svoje rojake. Gre torej za tri različne objave, za katere pa Einspieler ni vedel, če so že izšle. Sodil pa je, »da historične, zemljepisne, statističke i. t. d. data ondašnjih Slovencev bi nam pač bile posebno po godu, kdor bi količkaj nam od tega povedati znal, si zamore zvest biti resnične hvale vsakega iskrenega Slavjana«. ²⁰

Nobena izmed treh napovedanih izdaj najverjetneje ni izšla. Plesničarjev pregled slovenskega tiska na Primorskem do konca leta 1918²¹ navaja v Benetkah natiskani *ABECE slovienski*,²² a kot vir za pridobitev podatka na-

²⁰ Vse podatke o književnem ustvarjanju Beneških Slovencev je povzel Štefan Kociančič in jih objavil v prilogi (Od Benečanskih Slovencev) k članku Odgovori na vprašanja društva na povjestnico jugoslavensku (*Arhiv za povjestnico jugoslavensku*, 3/1854, str. 306–309). Na ta poziv se je oglašil Kociančič, da bi o predlaganem »tudi jaz rad storil, da bi le mogel« (*Arhiv*, str. 307).

²¹ *Narod naš dokaze hrani*. Ljubljana 1940, str. 14 (59a).

²² Breda Pogorelec (*Slovenski knjižni jezik v Beneški Sloveniji*. V: *Govor, jezik in besedno ustvarjanje v Beneški Sloveniji*. Špeter/Trst, ZTT, 1978, str. 107) je sledeč Rutarju in Kociančiču zapisala: »kaže omeniti tudi prvi beneškoslovenski abecednik, ki je izšel 1852 v Benetkah z naslovom *Abece Slovjenski in je bil spisan v narečju, avtor pa naj bi pripravljaj tudi slovnico tega narečja*.« Tega abecednika tudi ne pozna Ivan Andoljšek v trilogiji *Naš začetni bralni pouk in učbeniki zanj* (1, 1850–1869, Maribor 1978, druga izdaja).

¹⁸ Primorski slovenski biografski leksikon, 2. Gorica 1982–1985, str. 514.

¹⁹ *Šolski prijatelj*, 28. 9. 1852, št. 40, str. 318–320 (ponatis: *Slovenska bčela*, 7. 10. 1852, št. 41, str. 335–336).

vaja Rutarjevo *Beneško Slovenijo* (Rutar je podatek črpal iz Einspielerjevega članka). Pri Rutarju je tudi našel podatek, da je bil *Katekizem (za beneške Slovence) tiskan v Vidmu (1853)*.²³ Verjetno gre za »velik katekizem«, ki ga je omenil Einspieler v svojem že citiranem članku v *Šolskem prijatlu*. Navajajo ga tudi arhivski viri, ki jih je uporabil Božo Zuanella (glej op. 13), in pojasnjujejo, zakaj nadškofijski ordinariat objave knjige ni dovolil (18. avgust 1854). To se je uresničilo kasneje, verjetno zato, ker je avtor katekizma, domnevno Peter Podreka, upošteval pripombe cenzure, da je nadškof Andrea Casasola lahko potrdil objavo.

Prav ob navedbah katekizmov, katerih avtorstvo pripisujejo Petru Podreki, je nekaj zmede in pomot, zlasti, ker ni na voljo izvirnikov, ki bi bili potrebni za preverjanje.²⁴ Tako naj bi Peter Podreka sestavil *Mali katekizem za prve šole* in ga tiskal leta 1854 pri Seitzu v Gorici, kot piše v *Trinkovem koledarju za leto 1966*. Podatek je povzela tudi Andreina Jejič v bibliografiji slovenske tiskane besede na Primorskem.²⁵ Nedvomno pa je Peter Podreka avtor leta 1869 izdane knjige *Katekizem ali keršanski katoliški nauk povzet posebno iz nau-*

ka Gosp. Mihaela Casati mondoviškega škofa za Slovence videmske nadškofije na Beneškem z dovolenjem premilostivega Gosp. Andreja Casasola videmskega nadškofa. Na 68 straneh ga je tiskal Seitz v Gorici. Podreka se je takrat že uveljavljal kot dopisnik v slovenskem periodičnem tisku, kjer so izhajali njegovi novičarski in literarni prispevki. Slovenski tisk je izdajo katekizma pozdravil.²⁶ Primerjava med besediloma katekizmov Jožefa Podreke in Petra Podreke ni bila opravljena.

Ta prispevek je imel namen, da opozori na nekatere zmote, povezane z izdajo katekizmov za Beneške Slovence oziroma z začetki književnega ustvarjanja pri Beneških Slovencih. Rutarjeva pomota, ki jo omenja začetek tega prispevka, je zmedla na primer tudi Pavla Petričiča²⁷ in Branka Marušiča.²⁸ Zagotovo sta izšla katekizma Jožefa (1851) in Petra Podreke (1869). Ni ugotovljeno če je izšel *Abecednik za šole na kmetih* (1851), ki ga je dovolj natančno popisal Pavel Plesničar (str. 13/37) in za kategera so morda v Vidmu, kjer so se slovenski tiski pojavljali že od leta 1607 dalje, opravljali zgolj tiskarske usluge za naročnika, ki pa verjetno ni bil Beneški Slovenec. Ta prispevek je tako mogoče skleniti z ugotovitvijo, da v osemnajstletnem obdobju med katekizmom Jožefa Podreke in katekizmom Petra Podreke najverjetneje ni izšla kaka samostojna publikacija, ki bi bila vsebinsko ali pa avtorsko povezana z Beneško Slovenijo. S tem pa pripovedovanje o katekizmih in o začetnem književnem ustvarjanju Beneških Slovencev ni končano.

²³ N.o.m., str. 14 (66a).

²⁴ Zmedo ustvarjajo tiste objave, ki ne ločijo med katekizmom Jožefa Podreke (Gorica 1851) in domnevno izdanim katekizmom Petra Podreke *Mali katekizem za prve šole*, ki naj bi ga tiskal Seitz v Gorici. Zato se je verjetno odklonilno stališče videmske nadškofijske kurije, da bi se katekizem uvedel v osnovnošolski pouk (14. avgust 1854), nanaša na domnevno neobjavljeno besedilo Petra Podreke in ne knjižico Jožefa Podreke (1851).

²⁵ N.d., str. 11 (88). Pri Plesničarju, str. 13 (58a) je podatek, da je katekizem z takim naslovom tiskal Seitz v Gorici leta 1851, 1853 in 1854. Razložka tudi ni znal pojasniti Drago Pahor v članku *Gradivo k vprašanju šolstva v Beneški Sloveniji* (Jadranski koledar 1966, str. 66–71). Po ugotovitvah Jejičeve je katekizem Jožefa Podreke iz leta 1851 hranila (in še vedno hrani) Obsoška državna knjižnica v Gorici, katekizem iz leta 1869 pa Goriški muzej kjer ga ni bilo mogoče najti. Za ostale najdene tiske ni navedeno hranilišče, zelo verjetno niso bili natiskani. Tudi Ivan Trinko je v nekrologu, ki ga je posvetil Petru Podreki, omenil le katekizem iz leta 1869, ki da je to »njegova največja zasluga«; pri izdaji mu je pomagal špeterski župnik Mučič (*Ljubljanski zvon*, 10/1890, str. 284).

²⁶ *Zgodnja danica*, 19. 3. 1869, št. 12, str. 94; *Novice*, 24. 3. 1869, št. 12, str. 95.

²⁷ Peter Podreka. Beneška kulturna prelomnica (Špeter Slovenov, 1822–Ronac, 1889). V: *Trinkov koledar 2000*, str. 89–93. Petričič zmotno piše, da je nadškof Casati (takrat je bil videmski nadškof Giuseppe Luigi Trevisanato) leta 1853 dovolil natis in tako so beneški slovenski duhovniki dobili končno uporaben in tiskan katekizem.

²⁸ Prispevek k biografiji Petra Podreke. V: *Primorski čas pretekli. Prispevki za zgodovino Primorske*, Koper, Lipa, 1985, str. 298–310.